

Pengar, politik och svensk film

Leif Furhammar

Filmen i Sverige. En historia i tio kapitel

Wiken, Stockholm 1991

366 s. ISBN 91-7024-712-9

Äntligen finns det en gedigen översikt över den svenska filmhistorien! 1988 fyllde Svenska Filminstitutet 25 år och då frigjordes pengar¹ till detta praktverk som utkom strax före årsskiftet 91/92. Inget motsvarande har funnits tidigare, närmast kommer Gösta Werners *Den svenska filmens historia* från 1970 (ny upplaga 1978) men den är långt ifrån så omfångsrik som *Filmen i Sverige* och dessutom föråldrad vid det här laget, inte bara på grund av allt nytt som producerats under de sista 20 åren utan det är även så att en hel del äldre film har återfunnits; ett exempel på detta som Furhammar tar upp är Mauritz Stillers märkliga metafilm *Vingarne* från 1916.

Uppdraget att skriva *Filmen i Sverige* gick till Leif Furhammar, f.d. professor i filmvetenskap vid Stockholms universitet. Med tanke på att detta är ett enmansverk finns knappast någon lämpligare person att tillgå i Sverige. Furhammar har forskat om och publicerat sig inom det mesta från fars till dokumentärfilm, även om han främst har gjort sig känd som en kännare av "spelet bakom kulisserna", dvs. de ekonomiska och socialpsykologiska aspekterna av film. Som en hedersbetygelse för sin betydelse för svensk film fick han i början av 80-talet en Guldbagge² för sin bok *Filmpåverkan. Socialpsykologiska uppsatser*.

Som bokens underrubrik anger är boken uppdelad i tio kapitel. I princip behandlas ett decennium per kapitel, med undantag för andra världskriget som får ett eget kapitel *Filmen gör sin värnplikt*, en speciell period eftersom importen av utländska filmer stoppades

---

¹Eftersom detta var före "Krisen" kom pengarna främst från det privata näringslivet och på ett rent filmiskt vis rullas tacket till sponsorerna upp som förtext till boken.

² Ett svenskt nationellt årligt filmpris, att jämföra med Nederländernas *Gouden Kalf*.

och man inom Sverige producerade oerhörda kvantiteter film - under vissa perioder hade varje vecka en ny svensk filmpremiär! Särbehandlas gör även perioden 1957-63 i kapitlet *Vägen utför*. Detta rör tiden efter konjunkturtoppen 1956 med nästan 80 miljoner biobesök under året (1963 hade antalet halverats till knappa 40 miljoner) följt av TVns genombrott som drastiskt minskade (bio)filmproduktionen. Perioden avslutas 1963, året för den stora filmreformen med inrättandet av Svenska Filminstitutet och dess monopolställning vad gäller utdelandet av ekonomiska medel för filmproduktion.

Det är som sagt ett enmansverk vilket naturligtvis innebär att författaren ger mest plats åt det han själv intresserar sig för. Störst utrymme här får stumfilmsperioden och perioden efter andra världskriget. Vad gäller stumfilmsperioden så behandlar Furhammar de självklara storheterna Stiller och Sjöström, men även den oftare förbisedda Georg af Klercker, som under sommaren 1916 lyckades regissera inte mindre än 14 spelfilmer. Här tas vidare upp hur Charles Magnusson, chef för Svensk Filmindustri lyckades monopolisera marknaden, enligt en modell som i princip fortfarande härskar i Sverige. Under perioden 1946-56 tar Furhammar förstås upp Bergmans debut, men här finns även mycket att läsa om bl.a Alf Sjöberg, Arne Sucksdorff, Hampe Faustman, Arne Mattsson och Hasse Ekman. Anmärkningsvärt är att samtliga dessa (Bergman undantagen) hade en mycket lyckosam men även mycket kort karriär. Furhammar lovordar och återupprättar främst Hasse Ekman, som i tidigare filmhistorier inte ägnats speciellt mycket uppmärksamhet. Här kan också nämnas att ett antal av Ekmans filmer kommer att visas under den kommande Göteborgs Filmfestival - Furhammars förtjänst?

Furhammar tar inte bara upp filmerna i sig utan ägnar sig även åt den tekniska utvecklingen, biografernas arkitektur, censurdebatten samt det ekonomiska och kulturpolitiska klimatet i vilket filmerna kom till. Framför allt det sista med analyserandet av de olika filmavtalens tillkommande, fördelar och nackdelar är hans starka sida. Ibland går det dock lite väl långt, alla detaljer kring alla filmavtal hade inte behövt skildras lika minutiöst. På senare år har de dessutom ändrats vart och varannat år. Detta spel är till stor del internt, Furhammar satt ju själv som professor i Filmhuset

och har förstås tagit del av allt korridorssnack och alla argument för och emot filmavtalen och Harry Schein³. Beundransvärt får man ändå säga att det är att han lyckas skildra allt totalt neutralt. Han medger visserligen att Harry Scheins envælde sannolikt var bra för kvaliteten på svensk film och att han kanske borde ha fått regera än mer diktatoriskt, men jag är inte kvinna att kunna avgöra vilken sida Furhammar personligen står på i alla turer runt Filminstitutet.

Hur man än väljer att närma sig ett så stort ämne som ett århundrade svensk film så måste man ta bort något. Furhammar skyddar sig mot kritik genom att redan i förordet be om ursäkt för att han inte ägnar mycken uppmärksamhet åt andra skapargrupper än regissörer och skådespelare, att kortfilm och beställningsfilm behandlas styvmoderligt samt främst för att Ingmar Bergman hade förtjänat mer textvolym. Vad gäller Bergman så får denne trots allt ett anseeligt utrymme och själv tycker jag att det är ganska befriande att andra än han tas upp; för den som vill läsa mer om IB finns fem hyllmeter bara i Svenska Filminstitutets bibliotek. Vad jag däremot tycker är synd är att ingen uppmärksamhet alls ägnas åt beställningsfilmen, och då främst reklamfilmen, under det senaste decenniet. Svensk reklamfilm är ofta mycket bra gjord, med storheter som Roy Anderson, samtidigt ofta det enda sättet för (unga) regissörer att kunna arbeta inom facket.

Även TV, "den direkta och fullt tillräckliga orsaken till biografernas publikkras och katastrofala kristillstånd", finns med på ett hörn. Furhammar behandlar TVn som ett fenomen och en konstart i sig, med toppar och dalar i kvaliteten, utan att fördöma eller jämföra med biograffilmen; något som så ofta görs på andra håll. Idag förekommer ofta ett fruktbart samarbete mellan TV och Filminstitutet, tänk texpådenkritikerrosade *Dengoda viljan*. Dokumentärfilmens återkomst som livaktig genre kan vi också helt tacka TV för. På 80-talet kom dokumentärfilmsproduktionen igång igen på allvar i Sverige och Furhammar räknar upp ett 30-tal dokumentärfilmare som tänkbara stora

---

³Chef för och personifikationen av Svenska Filminstitutet under två decennier samt ensam skapare av filmreformen 1963, avsattes 1978 av den borgerliga regeringen efter att i princip hela tiden ha kritiserats av filmare på vänsterkanten; en protestskrivelse från 42 av dessa utlöste hans avgång.

filmkonstnärer under 90-talet. Nämnas här bör främst Agneta Elers-Jarleman, Agneta Fagerström-Olsson, Stefan Jarl, Mikael Kristersson och Christina Olofson.

Som nämnts tidigare är detta ett enmansverk, vilket ger en enhetlig språklig dräkt. Man skulle kunna sträckläsa hela boken trots att Furhammar, som han själv säger i förordet enligt akademisk tradition avstår från att berätta några av de många anekdoter som kretsar i en så begränsad värld som den svenska filmvärldens. Självklart kan man även se *Filmen i Sverige* som en uppslagsbok, men här har den sina brister med tanke på att de olika kapitlen är så olikartat uppbyggda och strukturen inom dem ibland är svår att genomskåda. Tyvärr upprepas också vissa saker på flera ställen, något man annars kunde förväntas få slippa när det inte är ett stort antal skribenter inblandade.

Något som dock går som en röd tråd genom alla kapitel är blickandet utanför Sveriges gränser. Vi får dels veta vilka utländska filmare/filmer som påverkade svenskarna och vilka utländska filmer som drog mest publik under de senaste decennierna, dels vilka svenskar som gjorde vad i utlandet och slutligen vilka utlänningar som varit delaktiga i den inhemska filmproduktionen. Slående för en skandinavist är det stora antalet danskar inom svensk film från Benjamin Christen och Carl Th Dreyer på 10-talet till våra dagar när Ghita Nørby spelar med i var och varannan svensk film och två av de mest framgångsrika "svenska" regissörerna har danskt pass; Bille August, mannen bakom *Den goda viljan* och Rumle Hammerich med filmer som *Hunden som log* och *Svart Lucia*.